

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОГО СВІТОВІДЧУВАННЯ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ІВАНА НИЗОВОГО

У пропонованій статті дослідниця здійснює спробу визначити засоби омовлення авторського світовідчужання в поетичних творах Івана Низового на матеріалі збірки «Українься, Вкраїно». Авторка констатує, що смислове наповнення аналізованих віршових творів уможливорює виокремлення таких векторів сприймання поетом навколишнього світу: “я – частинка світу” + “я – частинка рідної землі” + “я – частинка свого народу”, “український народ”, “Україна – рідна земля”, “історична правда” + “історична пам’ять”, які вербалізовані за допомогою антропонімів, топопоетонімів-мікрообразів, загальних назв, авторських новотворів, фітономенів, метафоричних перенесень і образних означень.

Ключові слова: омовлення авторського світовідчужання, вектор, антропонім, топопоетонім, фітономен, авторський новотвір.

Tieliezhkina O. Verbalization of the Author's Worldview in the Poetic Works of Ivan Nyzovyi. For Ukrainian linguistics of the 21st century, as well as for previous periods of its development, the problem of researching the poetic language range, studying the peculiarities of expression in it the individual worldview and perception of each artist is important. Deep meanings verbalized in the poetic works of Ivan Nyzovoi remain relevant today, after which the linguistic world of this poet has not become the object of a separate scientific analysis.

The aim of the investigation is a program of the application of means of explaining the author's worldview in the poetic works of Ivan Nyzovyi based on the material of the collection «Ukrainia, Vkraino». In order to achieve the outlined goal, the author found out the vectors of manifestation of the artist's perception of the world, identified markers of their identification and characterized the lingual units of their realization in the poetic text.

The researcher makes a conclusion that in the semantic content of the poetic works of I. Nyzovyi included in the collection «Ukrainia, Vkraino», the following vectors of the poet's perception of the surrounding world can be distinguished: «I am a piece of the world» + «I am a piece of my native land» + «I am a part of my people», «Ukrainian people», «Ukraine is a native land», «historical truth» + «historical memory» which are verbalized with the help of anthroponyms (names of representatives of the poet's family (Velykorody, Nyzovy, Guivy, Piguli, Krupodery) and historical figures (Vyhovskiy, Kalnyshevskiy, Mazepa, Petliura, Kobzar, Pluzhnyk)), toponyms-microimages (Posulshchyna, Markivka, Sula, Pslo, Kruty, Bazar, Bereshtchko, Baturyn, Konotop, Solovky), common names (orphan, blood, tear, son, free

bird), author's innovations (the motherland is the motherland as the counterpart of alpha and omega), phytonomens, metaphors and figurative meanings. Anominative and attractive formations, as well as equiphonic and alliterative echoes, strengthen the sound of the named lexical units.

Key words: *interpretation of the author's worldview, vector, anthroponym, topoetony, phytonomen, author's innovation.*

Вступ

Для української лінгвістики ХХІ століття, як і для попередніх періодів її розвитку, є важливою проблема дослідження поетичного мовообширу, вивчення особливостей вираження в ньому індивідуального світобачення і світосприйняття кожного митця. Різні аспекти реалізації мовних одиниць у поетичному просторі висвітлені в працях багатьох мовознавців, зокрема С. П. Бибик (Бибик, 2020), А. В. Вовк (Вовк, 2020), Н. О. Данилюк (Данилюк, 2017), С. Я. Єрмоленко (Єрмоленко, 2020), Л. В. Кравець (Кравець, 2018), О. О. Маленко (Маленко, 2010), А. К. Мойсієнка (Мойсієнко, 2018). Попри велику кількість досліджень і надалі залишається важливим вивчення особливостей вираження в ньому індивідуального світобачення та світосприйняття кожного митця. З огляду на це Л. А. Лисиченко слушно зауважувала: «Поетичне мовлення – це цілий світ, у якому еднаються думка, почуття, мова, реальність (об'єктивна чи уявна), музика і т. ін. У поетичному творі для читача, що шукає в ньому не тільки інформативність, а й саму поезію, важливим є не тільки слово і названий ним предмет чи явище, а й той глибинний зміст, що стоїть за цим словом, зміст, висловлений тим чи тим поетом» (Лисиченко, 2002). Актуальним нині залишається пошук глибинних смислів, вербалізованих у віршових творах Івана Низового, оскільки дотепер лінгвосвіт цього поета не став об'єктом окремого наукового аналізу.

Мета пропонованої розвідки – визначити засоби омовлення авторського світовідчування в поетичних творах Івана Низового на матеріалі збірки громадянської лірики «Українься, Вкраїно». Для реалізації окресленої мети необхідно з'ясувати вектори оприявлення світовідчуття митця, виявити маркери їх ідентифікації і схарактеризувати лінгвальні одиниці їх реалізації в поетичному тексті.

Методи дослідження

Досягнення поставленої мети й виконання визначених завдань передбачало використання методів естетичного спостереження над словом у поетичному тексті (розуміння художньої виразності представлених лексичних одиниць), інтерпретування (декодування фактів поетичної мови), системного аналізу (визначення зв'язків між омовленими складниками світовідчуження як компонентами поетичного тексту, що є втіленням організованої системи), контекстуально-аналізу (інтерпретування ужитої одиниці мови, що реалізується в певному контексті), узагальнення (формулювання дефініцій і висновків).

Виклад основного матеріалу

Світовідчуження поета починається із самовизначення. І в цьому контексті багатий фактичний матеріал дає змогу виокремити три лексико-семантичні групи (ЛСГ) «я – частинка світу», «я – частинка рідної землі» і «я – частинка свого народу», які розділяємо лише умовно, оскільки у віршах вони здебільшого переплітаються і зливаються воедино.

Одна з лексем, яку розглядаємо як одиницю вербалізації ЛСГ «я – частинка світу» – іменники *безбатченко* й *сирота*: *на жаль не знаю молитов – / не вчили – нікому навчати / було безбатченка мене / в голодні повоєнні роки / а я ще й круглий сирота* (Низовий, 2022: 438), підкріплені назвами на позначення спорідненості й формами заперечення: *Мої вуста не вимовляли “мамо” / І “тату”, і не чув я слова “син”, / Що звернене до мене, і так само / Щасливої сорочки не носив. // Я сам себе ліпив і досконалив, / На кожнім кроці ранився об кути, / Зате ніхто мене не омоскалив, / Не з’яничарив душу сироти* (Низовий, 2022: 290). Заперечні форми тут, окрім підкреслення становища, сприяють розкриттю внутрішньої сутності самого автора (*не омоскалив, не з’яничарив*), на увиразнення якої також указують означення: *А я такий найвний, / Мов дитина, / Дарма, що з немовляти – / Сирота* (Низовий, 2022: 123) або *В самоті-однині співати / Українські сумні пісні, / Що залишили батько й мати / Сироті-сіроті мені...* (Низовий, 2022: 486) – авторська версія слова *сірома*, виступаючи елементом атракційного утворення, вияскравлює смислове наповнення стрижневого іменника *сирота*. Ще один варіант лексичної

гри уможливило особливе відтінення світовідчуття автора: *Та давня, глуха, ірреальна пора. / Всім сиротам – сироти* [тут: пухирці, що з'являються на шкірі людини від холоду або нервового збудження (СУМ, 1978: 202) – О. Т.]. / *Сталінські діти, / По суті ж, майбутні сільські кріпаки, / Ми мусили ревно й цинічно радіти / Тому, що загинули справжні батьки* (Низовий, 2022: 511). І соціальна гіркота буття додає відповідні епітети до такого статусу: *Бо ж я і справді став “пролетар’ятом”, / Що всюди і по всьому “проліта”, – / Навіки затавровано-заклятий, / Лімітно-мінусовий сирота* (Низовий, 2022: 239). Автор не відхрещується від свого роду: *Пишаюсь тим, / Що я онук / Сільського куркуля!* (Низовий, 2022: 488), і пам’ятає його, чітко окреслюючи за допомогою антропонімів: *Один мій дід – Великород, / А другий – Низовий / Крізь шал вогню / І клеїт вод / Ввійшли у світ новий...* (Низовий, 2022: 422); *Я – Низовий по батькові, а міг / писатися таки ж Великогородом, / пишатись материнським давнім родом, що весь в епоху сталінську поліг...* (Низовий, 2022: 529); *Шаную вас, Гуйви і Пигулі, / І вас, Великороди й Круподери: / Ви родичі мої ще з тої ери, / Де почались роки мої малі. / Я заблукав у несвоїх світах / Не з власної вини. / І ви не винні / У тому, що здалося сиротині: / Вона – не раб землі – небесний птах!* (Низовий, 2022: 459) – останній рядок наведеної цитати дає ще один зразок метафоричного сприйняття поета у світі (*не раб землі – небесний птах*).

Рід і сам поет, як його частинка, нерозривно пов’язаний із землею роду, з рідною землею, що засвідчує ЛСГ «я – частинка рідної землі», що вербалізується через топопоетоніми: *Посульцино, колиско сироти / На берегах – дитинства оберегах, / Була завжди й довічно будеш ти / Для мене начеб альфа і омега* (Низовий, 2022: 509); *Сула і Псло течуть в моїй крові – / Юнацьких мрій заливають руїни, / Аби на свіжих дернах України / Мої Великороди й Низові Вростали в небо сине без журби* (Низовий, 2022: 479), і набуває для митця метафоричного значення (*альфа і омега = родиземля – приймиземля* (Низовий, 2022: 472)). Це підтверджують й інші зразки, що вказують на одвічну бентегу: *Все одно я люблю свою Марківку-маківку, / Свою вічну, нічим не втолиму журу* (Низовий, 2022: 464); *Моє село на гілочці Сули – / Пекуча, найродиміша кровина, – / Моя провина в тім, що пуповина / Обірвана...* (Низовий, 2022: 479). Але зв’язок зберігся: *Та знов шукаю втрачене село / на залишках своїх великородних, / аби відчутти*

*предківське тепло / в низах найнижчих, істинно народних [за допомогою анномінації та еквіфонічного відлуння (бо Низовий) митець підкреслює свою спорідненість із народом] (Низовий, 2022: 562), Отоді / листком пожовклим, / висохлим від смутку, / полину я на **тополину Рудку** / по безоглядно-ринучій воді / і знов зазеленію при межі від захвату дитячого й бентеги... Великородні вічні обереги, од відчаю мене обережіть (Низовий, 2022: 567).*

Поет вірить у прадавню силу свого роду (*Великородні вічні обереги*) й рідної землі, у якій опоетизовує кожен рослину: *Я Марківку свою не розлюбив / І не забув ні стежку, ні дорогу / До рідного села, І слава Богу, Що відчуваю подих рідних нив, І чую тихі пошепти садів, І над Сулою шерехи комишині... Всевишнього молю за рідні вишині, Щоб не жили без цвіту і плодів!* (Низовий, 2022: 459), і як невід'ємна частина своєї прабатьківщини асоціює себе з деревом: *Втікала стежка – / Спробуй, здожени... / І плакав я, / Чотирирічний явір, / в ожинівім раю бережини* (Низовий, 2022: 482) і повернеться до своєї землі *листом пожовклим, / висохлим від смутку*. Фітономени як одиниці авторського оприявлення на рідній землі у віршах І. Низового не лише уможливають створення образного вираження світовідчуження митця, але й самі стають образами: *В епоху відьмаків і коновалів / Я вперше роздивився, / Що живу / в краю **бузків, черемух і конвалій**, / І жовтих **лілій** в річці, на плаву* (Низовий, 2022: 482); ***Трава і є трава**. Але **трава** / В моїм селі, їй-право, особлива, / Вона **трава** всім **травам**, бо хова / В гущавині своїй зачаття дива, / З дитинства незбагненого* (Низовий, 2022: 462); *Не владен час / Над їхнім шумовинням – / Їхній вік / Через столітню греблю перетік, / Через життя десятка поколінь... / Прийміть мене в свою рухливу тінь, / З дитинства найрідніші **деревá**, – / Під вами пам'ять в **травах** спочива* (Низовий, 2022: 493); *Хоч на щиті – до рідних **полинів**, / до гіркоти, пропахлої нектаром, / у прадідівський край, що сплотнів / **гречками**, палахким **калини** жаром / запломенів...* (Низовий, 2022: 523).

Я – Низовий. / І цим я все сказав. / Стою внизу, / В низах свого народу. / З козацького, / Із низового роду / Я викотивсь – / Кровинка і сльоза (Низовий, 2022: 15) – поет удається до називання не лише імен представників роду, але й свого, і вказує на своє козацьке коріння та на свою належність до роду козаків, а отже, до українського народу, і має з ним нерозривний зв'язок, на що вказує метафоричне

перенесення: *я – кровинка і сльоза, або: Я син цього краю. Гаряча кровина / Великого роду* [Великород по матері – О. Т.], *козак з низових* [Низовий по батькові – О. Т.] / *Стійких запорожців* (Низовий, 2022: 511).

Митець так описує народ, невід’ємною частиною якого себе усвідомлює (*ми*): *Ми кров чужу дарма не проливали, / Не їли хліба із чужих полів, / Свій край від азійської навали, / Від царів, царів і королів / Ми боронили* (Низовий, 2022: 38). Характеристику увиразнює антитетична пара *чужий – свій*, а також заперечення (*не проливали, не їли*) і ствердження (*боронили*).

Ідентифікуючи себе як частинку народу, автор зазначає: *Терплячі ми. Стожильні ми. Камінні. / Ми живемо – немов не живемо. / В якому ж ми столітті й поколінні / Гнітюче поламаємо ярмо // І станемо народом, не волами, / Таким, як до “возз’єднання” були?! (Низовий, 2022: 35) – метафорична номінація і риторичне запитання підкреслюють гостроту сприйняття поетом вікопомної, нерозв’язної проблеми.*

Уболіваючи за долю рідної країни, поет констатує: *Держава є від Сяну аж по Дін, / але нема державницького вмісту* (Низовий, 2022: 531). Почуваючись “забутим”, митець говорить: *Сироту ще більш осиротили – / Матір-Україну відняли...* (Низовий, 2022: 125) – і проблема сирітства виходить за межі однієї родини, її гостроту підкреслює анонімативне утворення *сироту осиротили* із прислівниковим посиленням *ще більш*, попри своє сирітство в родині й у державі І. Низовий засвідчує любов до рідної країни («Україні – постскриптум»): *Вже все сказав, / Що міг і мав сказати. / Як-небудь наостанок дохриплю: / «Люблю тебе, / Моя стражденна мати, / Хоч сиротою чуюсь, / Все ж – люблю...»* (Низовий, 2022: 173).

Відчувати єдність із рідною землею, цілість із рідною країною неможливо без збереження історичної пам’яті й обстоювання історичної правди. Це ще один вектор світовідчужання Івана Низового, маркерами омовлення якого є топопоетоніми як мікрообрази: *Дніпро напруживсь, / Мов струни бандури, / Й плачем озвались Крути і Базар, / І в жилах закипів святий Батурун* (Низовий, 2022: 22); *Конотоп – у самій уже назві є / Передбачення: / В Конотопі / Поклонилась уперше Азія / Передсмертним поклоном / Європі* (Низовий, 2022: 345), та антропоніми як гірке нагадування про розвиток тогочасних подій: *Купно їх возили й поодилиці / До північносяйних Соловків, / Курінних моїх, праукраїнців, / Курінних моїх пракозаків. / Попереду – батько*

Калнишевський, / А за ним – цілісінькі коші, / Від часів татарського нашестя / Так ніхто Україну не душив (Низовий, 2022: 326); *Не вимремо дорешти від зажури – / Задля імен Мазепи і Петлюри / Зітремо всі чужинські імена / Из рушників історії!..* (Низовий, 2022: 344); *В Конотопі орду прикоськано, / Коней втоплено / в твань-болоті... / Як сміялися очі Виговського / По славетній такій роботі!* (Низовий, 2022: 345); *...Попереду – Плужник солов'їний, / А за ним – цілісінькі ж полки! / Боже мій! Велика Україна / В острівні вмістилась Соловки...* (Низовий, 2022: 346).

Історія в поета влітається в сьогодні: *Ми несемо тягар спокут, / В своїм краю чужинцем гнані, / Від тих, / не перших наших, / Крут – / І до останніх...* (Низовий, 2022: 29); *І Крути ще викручують нам совість, / І крутоброво хмуриється Кобзар, / І наша вся історія – / Це повість / Сумна / Про Берестечко і Базар?* (Низовий, 2022: 35) і звучить пророче. Цю смислову паралель доповнює еквіфонія *кру* (*Крути – викручують – крутоброво*: нагадує журливе журавлине) та алітерація *р* (*крутоброво хмуриється Кобзар – історія – про Берестечко і Базар*: звучить як гарчання пса), що, на нашу думку, прочитується як споконвічне протистояння.

Висновки

Із викладеного висновковуємо, що смислове наповнення віршових творів І. Низового, уміщених у збірці «Українська, Україно», уможливило виокремлення таких векторів сприймання поетом навколишнього світу: “я – частинка світу” + “я – частинка свого народу” + “я – частинка рідної землі”, “український народ”, “Україна – рідна земля”, “історична правда” + “історична пам'ять”, які звербалізовані за допомогою антропонімів (імен представників роду поета (*Великороди, Низові, Гуйви, Пігулі, Круподери*) та історичних діячів (*Виговський, Калнишевський, Мазепа, Петлюра, Кобзар, Плужник*)), топопоетонімів-мікрообразів (*Посульщина, Марківка, Сула, Псло, Крути, Базар, Берестечко, Батурин, Конотоп, Соловки*), загальних назв (*сирота, сиротина, кровина, сльоза, син, вільний птах*), авторських новотворів (*родиземля – приймиземля* як відповідник *альфа і омега*), фітономенів, метафоричних перенесень й образних означень. Підсилюють звучання названих лексичних одиниць анномінаційні й атракційні утворення, а також еквіфонічні та алітераційні відлуння.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні можливостей лексикографічного опису досліджуваних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бибик, С. П.** (2020). Теоретичні засади української лінгвостилістики в доробку Леоніда Арсенійовича Булаховського. *Українська мова*, 1 (73), 3–12.
2. **Вовк, А. В.** (2020). Експресивний синтаксис у системі ідіостилію письменника (на матеріалі «Щоденників» О. Гончара). (Дис. ... канд. філол. наук). Дніпро: ДНУ.
3. **Данилюк, Н.** (2017). Мовна картина світу в поетичних текстах збірки Лесі Українки «На крилах пісень». *Українське мовознавство*, 1 (47), 63–78.
4. **Єрмоленко, С. Я.** (2020). Лінгвософія поетичних текстів Лесі Українки. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Серія «Філологія»*, 45 (1), 23–25.
5. **Кравець, Л.** (2018). Концептуальна метафора в мові української поезії XX ст. *Слов'янські мови*, 1 (13), 136–147.
6. **Лисиченко, Л. А.** (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні. *Українське мовознавство*, 4. Узято з https://714190d5-89ef-48c5-9e4d-0de52f6995d2.filesusr.com/ugd/7dae63_5e75d4d58a2a4be3ad84542ac0c45745.pdf.
7. **Маленко, О. О.** (2010). *Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну)*. Харків: ХІФТ.
8. **Мойсієнко, А. К.** (2018). Фонічний компонент у експресивній системі поетичного тексту. *Мовознавство*, 4, 3–9.
9. **Словник української мови**. Узято з <http://sum.in.ua/s/syrota>.

ДЖЕРЕЛА

1. **Низовий, І.** (2022). *Українься, Вкраїно*. Київ: Укр. пріоритет.

REFERENCES

1. **Vybyk, S. P.** (2020). Teoretychni zasady ukrainskoi linhvostylistyky v dorobku Leonida Arseniiiovycha Bulakhovskoho [Theoretical foundations of Ukrainian linguistic stylistics in the work of Leonid Arseniyovych Bulakhovskiy]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 1 (73), 3–12 [in Ukrainian].
2. **Vovk, A. V.** (2020). Ekspresyivnyi syntaksys u systemi idiosyliu pysmennyka (na materialy «Shchodennykiv» O. Honchary) [Expressive syntax in the system of the writer's idiostyle (based on the material of «Diaries» by O. Honchar). *Candidate's thesis*. Dnipro: DNU [in Ukrainian].
3. **Danyliuk, N.** (2017). Movna kartyna svitu v poetychnykh tekstakh zbirky Lesy Ukrainky «Na krylakh pisen» [The language picture of the world in the poetic texts of Lesya Ukrainka's collection «On the Wings of Songs»]. *Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian linguistics*, 1 (47), 63–78 [in Ukrainian].
4. **Yermolenko, S. Ya.** (2020). Linhvosophia poetychnykh tekstiv Lesy Ukrainky [Linguistics of Lesya Ukrainka's poetic texts]. *Nauk. visn. Mizhnar. humanit. un-tu. Seriya «Filolohiia» – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Philology»*, 45 (1), 23–25 [in Ukrainian].
5. **Kravets, L.** (2018). Kontseptualna metafora v movi ukrainskoi poezii XX st. [Conceptual metaphor in the language of Ukrainian poetry of the 20th century.]. *Slavianski movy – Slavic languages*, 1 (13), 136–147 [in Ukrainian].
6. **Lysychenko L. A.** (2002). Psykholohichniy faktor u poetychnomu movlenni [Psychological factor in poetic speech]. *Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian linguistics*, 4. Retrieved from https://714190d5-89ef-48c5-9e4d-0de52f6995d2.filesusr.com/ugd/7dae63_5e75d4d58a2a4be3ad84542ac0c45745.pdf [in Ukrainian].
7. **Malenko, O. O.** (2010). *Linhvo-estetychna interpretatsiia buttia*

v ukrainskii poetychnii movotvorchosti (vid folkloru do postmodernu) [Linguistic-aesthetic interpretation of existence in Ukrainian poetic language (from folklore to postmodernism)]. Kharkiv: KhIFT [in Ukrainian]. 8. **Moisiienko, A. K.** (2018). Fonichnyi komponent u ekspresyvni systemi poetychnoho tekstu [The phonic component in the expressive system of the poetic text]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 4, 3–9 [in Ukrainian]. 9. **Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]**. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/syrota> [in Ukrainian].

SOURCES

1. **Nyzovyi I.** (2022). *Ukrainia, Vkraino*. Kyiv: Ukr. priorityet [in Ukrainian].

Тележкіна Олеся Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки і мовної підготовки, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, вул. Маршала Бажанова, 17, м. Харків, 61002, Україна.

Tel.: +38-050-140-30-30

E-mail: o_tele_o@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-2953-7368>

Tieliezhkina Olesia Oleksandrivna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training, O. M. Beke-tov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, 17 Marshala Bazhanova St., 61002, Ukraine.

Надійшла до редакції 15 березня 2023 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Тележкіна О. О. Вербалізація авторського світовідчуження в поетичних творах Івана Низового. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. О. В. Халіман. Харків, 2023. Вип. 58. С. 259–267. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.19>

APA: Тележкіна, О. О. (2023). Вербалізація авторського світовідчуження в поетичних творах Івана Низового. *Лінгвістичні дослідження*, 58, 259–267. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.19>